

SET HIPÒTESIS DE TREBALL SOBRE HISTÒRIA DE LA RECEPCIÓ DEL TEXT PERIODÍSTIC

Josep Maria Casasús

Des de la teoria dels esdeveniments i de les notícies

El valor de la tempestivitat

La tempestivitat de les notícies —entesa com una valor principal de la informació periodística— i la selecció dels esdeveniments que, un cop semantitzats, han d'incorporar-se als continguts dels mitjans de comunicació social, són dues de les figures teòriques del sistema de la periodística que més s'han modificat pregonament al llarg dels temps a causa de la influència de diversos fenòmens de recepció.

El terme tempestivitat invoca la qualitat d'oportuna que amb relació al temps cronològic té la difusió d'una notícia.

La màxima tempestivitat és la simultaneïtat o la instantaneïtat, dues situacions efemerològiques vers les quals ha tendit sempre el periodisme modern, però que només els mitjans àudio-visuals han fet possible suara.

En el si de la tempestivitat periodística s'estableix una relació necessària entre tres factors (fet, temps, comunicació), o entre els seus tres conceptes corresponents (materialitat, actualitat, publicitat), relació que obliga a apreciar variables vinculades a la naturalesa de l'esdeveniment.

Des d'aquesta perspectiva cal no oblidar pas que no tots els esdeveniments tenen el mateix índex d'actualitat. Hi ha esdeveniments actuals per coneixement (aquells la producció dels quals és còpsada en el mateix instant de la materialització), però també hi ha esdeveniments actuals per descobriment (fenòmens naturals succeïts en contrades desertes, realitats científiques no revelades, etc.).

També hi ha esdeveniments amb una actualitat remota o retardada. Són els esdeveniments actualitzats per revelació (l'acord secret entre Estats que es fa públic anys després, per exemple) i esdeveniments actualitzats per evocació (commemoracions, reconstruccions de fets, efemèrides i dades biogràfiques, entre d'altres).

Tots els esdeveniments periodístics actuals, sigui quina sigui la seva mena d'actualitat, tenen integrada, però, amb més o menys grau d'intensitat, la valor de la tempestivitat.

Això, però, no ha estat així tostemps. La tempestivitat és una propietat esdevenimental que només ha esdevingut essencial en plena desclosa del periodisme contemporani.

A final del segle XVII, quan en el món civilitzat començava a cloure's l'era paleoperiodística, els relators de fets, els editors de periòdics i llurs lectors es preocupaven més de l'exactitud dels fets i de la fidelitat del relat que no pas de la tempestivitat com a valor suprema. Ben al contrari d'ara, que observem una intensa exigència de tempestivitat extrema per part dels receptors, una exigència que els periodistes tracten de satisfer a bastament amb el suport de les noves tecnologies.

La *Gazeta de Barcelona* datada el dissabte 24 de gener de 1784, per exemple, inseria un decret de l'11 de novembre de l'any anterior relatiu a la conclusió del Tractat de Pau i Comerç entre la Corona d'Espanya i la Porta Otomana. Havien passat tres mesos des que s'esdevingué el fet fins que es va integrar en aquell sistema incipient de comunicació periodística.

Uns anys després, el 7 de desembre de 1788, moria el rei Carles III d'Espanya, notícia que la *Gazeta de Barcelona* no va donar fins a l'edició del dia 16. Entre l'esdeveniment i la seva comunicació periodística hi havia, en aquest cas, onze dies de lapse.

La Revolució Francesa no va existir per a la premsa catalana fins molts mesos després que caiguessin els caps del rei Lluís i Maria Antonieta.

Segons Teodor Baró, un dels nostres primers assagistes històrics de teoria periodística, la irrupció del concepte i de la dèria de la tempestivitat —és a dir, la necessitat imperiosa de saber allò que acaba de succeir— es va produir com a conseqüència del progrés de la tendència professional que ell anomena «*noticierismo*», la qual aquest autor considera com una de les malalties més greus de la seva època: «El noticierismo, del cual nuestros padres no tenían ninguna idea, y que constituye una de las grandes calamidades de nuestra época bajo el punto de vista psicológico y fisiológico, porque perturba la inteligencia y el sistema nervioso en tales proporciones, que ya nadie se atreve a decir de otro que está loco, por temor de que de él digan lo mismo y resulte que todos están en lo cierto» (BARÓ 1902).

Teodor Baró, conservador recalcitrant, envejava la recepció intempestiva que dels diaris s'havia fet en altres èpoques. El fet que els diaris catalans no informessin en el moment tempestiu dels esdeveniments de la Revolució Francesa, per exemple, era valorat positivament per Baró, perquè considerava que els periòdics d'aquell temps vell «*respetaban demasiado a sus suscriptores para excitar sus nervios, turbar su digestión y producir con sus noticias esos desarreglos que acaban por trastornar todas las funciones del organismo humano; y si algo narran, como el hecho cuenta ya meses de fecha, sólo impresiona como un acontecimiento histórico*» (BARÓ 1902).

Cal dir, tanmateix, que els primers estudis de periodística (els que es van presentar a les universitats alemanyes en el segle XVII) contenen ja, malgrat tot, valoracions positives de la tempestivitat. «Els relats periodístics —va escriure Tobías Peucer— contenen la notificació de coses diverses *esdevingudes recentment* en qualsevol lloc».

La meua primera hipòtesi de treball, a la vista d'aquestes dades, és que aquests canvis en la teoria i en la pràctica recepcionistes de la tempestivitat es produeixen per raons econòmiques i materials vinculades, d'altra banda, al fenomen evolutiu de la selecció de notícies. El preu del paper i dels serveis de correus i les tècniques lentes de les arts gràfiques de l'època n'eren les principals causes.

La corresponsalia informativa era, aleshores més que no pas ara, una primera matèria cara. Tot el poderós i sòlid edifici del periodisme ideològic del segle XIX, recolzat en la premsa d'opinió, tenia el seu suport pràctic en el nus que formava l'encreuament de totes aquestes causes. Els articles de fons i els assaigs doctrinals fluïen gratis vers els diaris. Calia omplir els «forats» que deixaven els pocs serveis i notícies que es compraven. Unes notícies que no calia seleccionar perquè eren escasses. Unes notícies que ningú exigia pas que expliquessin fets de producció recent o immediata. Prevalien les seves valors de transcendència, de veracitat i d'utilitat. La tempestivitat és, doncs, una exigència receptiva moderna, exigència que s'ha intensificat en una fase històrica més contemporània.

La selecció i la jerarquització de notícies

L'exigència creixent d'una major taxa de tempestivitat en les notícies, així com l'agreujament progressiu del problema de la selecció —i de la jerarquització consegüent— de les notícies, són fenòmens que s'aferren al teixit del cos de consumidors d'informació com a conseqüència de les habituds creades pels avenços de la tecnologia periodística i per l'augment de complexitat del sistema comunicatiu.

Avui és impensable que un diari o un programa informatiu de ràdio o de televisió no ofereixi un «menú» degudament seleccionat i jerarquitzat. En cas que això succeís, l'horitzó d'expectatives dels receptors quedaria decebut i es produirien quadres de recepció nul·la o negativa.

Cap diari no pot renunciar avui de cap manera a ordenar els titulars, les crides o les unitats informatives de primera plana de manera que donin al lector les claus d'una valoració intencionada, basada en els instruments genèrics de la selecció i de la jerarquització. Allò que va a primera plana, allò que va més destacat o allò que encapçala una secció a les planes interiors és més important que la resta. I allò que ha succeït però que no surt en els diaris és molt menys important que allò que els periodistes han decidit publicar, encara que sigui en forma de gasetilla o breu.

També és inconcebible actualment que un constituent tan convencional i aleatori de la informació com són els títols de les diverses peces pugui eliminar-se sistemàticament de les planes dels diaris.

Cal dir, però, que tots aquests codis i elements, que ara semblen una necessitat indefugible, no existien pas en el periodisme antic. Gairebé des del no-res, han eixit, han crescut i han evolucionat al llarg de la història del periodisme modern.

La qüestió de la selecció de notícies, que no existia en el periodisme antic, ha esdevingut un problema professional cada cop més agut. Els primers impressors-editors de periòdics, en el segle XVII, tractaven d'encabir dins les seves publicacions totes les notícies que arribaven. En tenien poques i, en canvi, calia omplir

les planes. La rebuda de notícies depenia del correu setmanal, que, a la primeria, també determinava el ritme d'aparició dels periòdics. Segons un dels primers estudiosos de la periodística alemanya, Kaspar Stieler, «les correspondències que arriben a la impremta només es recullen, i es publiquen sense modificació de text, sovint segons l'ordre de les ciutats d'on vénen dins de cada ruta de correus» (STIELER 1697).

Aquesta era tota la mena de selecció i de jerarquització que es feia. Els títols tampoc no existien. En gran part s'evitava, també, la refosa o rescriptura de les notícies. De vegades els impressors-redactors-editors retallaven les notícies o les escapçaven, però no alteraven mai la seva estructura original. La quantitat de material fins i tot podia ser escassa: «Si han arribat massa poques notícies, deixen el darrer full completament o parcialment buit, o compensen el defecte imprimint-ne els últims amb una caixa més gran» (STIELER 1697). Més endavant, però, començaren a farcir la part buida de les pàgines amb allò que avui anomenem articles.

L'acreciment de material informatiu que es va produir en una primeria, a mesura que s'espessia la densitat d'enllaços de correus i de comunicacions, hom el va absorbir ampliant la capacitat física del mitjà, és a dir, augmentant el nombre de pàgines. Quan això va començar a ser insuficient, o quan hi hagué restriccions en el subministrament de paper o quan calgué afrontar l'opció d'encarir el producte, es trobaren recursos que encara evitaven la selecció: la modificació del cos de la lletra, la modificació del format, la modificació de la periodicitat (sortint cada vegada més sovint fins a esdevenir diari), segons ha estudiat minuciosament el professor alemany Jürgen Wilke (WILKE 1984).

A mitjan segle XVIII, però, sorgiren els primers problemes de selecció. Si a l'any 1745 al *Hamburgische upartheyische Correspondent* van decidir de reduir substancialment la secció de crítica, vist que «la majoria de lectors es preocupa més del comerç internacional que no pas de l'erudició» (8-9-1745), evidentment calia fer-ho per garantir una informació completa atès el material disponible. Uns anys després, aquesta mateixa publicació ens mostra símptomes d'operar amb criteris de selecció dràstica quan dedica tota una edició a l'execució de Robespierre (15-8-1794). S'ha d'excloure que aquell dia no disposessin d'altres cartes amb notícies, ultra la que va trametre el corresponsal a París. L'esdeveniment l'havien valorat com a tan important, però, que ja s'oblidaven de tota la resta de material.

Com a conseqüència dels avenços tècnics i d'infraestructura (sobretot, el telègraf elèctric, però també el ferrocarril, la rotativa, la linotípia i la fotografia), del progrés professional (amb els primers enviats especials i corresponsals de guerra) i de l'organització progressiva del moviment de notícies (amb la formació de les primeres agències), el problema de la selecció s'aguditzà molt durant el segle XIX en produir-se un desequilibri accelerat en la relació oferta/ús d'informacions.

El recurs als títols va suposar també un alleujament de la pressió selectiva que patien els periodistes en editar un diari. Primer, sortiren títols lacònics, purament indicatius, que imitaven l'estil dels epígrafs dels capítols dels llibres. Abans d'acabar el segle XIX, però, a l'àrea anglosaxona trobem títols amb els trets moderns, títols orientats cada cop més vers solucions recolzades en l'anàfora factual i en l'anàfora verbal, en la seva variant lèxica o en la seva variant elíptica. El títol, concebut d'aques-

ta manera, era un element coadjuvant del procés de valoració, selecció, articulació i jerarquització de les notícies en el marc del diari. Aquesta és encara la funció principal que aconsegueixen ara, malgrat que, si més no a la portada, hom els atorga també la funció de crida o de reclam.

A mesura que durant tot el segle xx ha anat creixent progressivament l'exigència de la selecció de les notícies i de la jerarquització de les notícies triades, ha estat cada cop més necessari que la periodística afinés l'estudi de les lleis gairebé naturals que intervenen en el feix de decisions diàries que els periodistes han de prendre en unes condicions límit de treball, quan la dèria absorbent de la tempestivitat (abans comentada) i les presses angoixoses per tancar l'edició, o per emetre l'informatiu radiofònic o televisiu, tenen un paper determinant.

Des de la producció i la mediació del text

La contextualització hemerogràfica

Si a l'apartat anterior he desenvolupat unes hipòtesis que matisaven alguns aspectes de l'evolució receptora del periodisme vinculats als conceptes de tempestivitat i de selecció i jerarquització de notícies, no hem d'oblidar factors receptivistes que rau en determinats episodis del procés de producció i de mediació del text.

Posaré un cas extret de la periodística catalana. Observem, per exemple, l'abast de la recepció dels temps de Joan Mañé i Flaquer (1823-1901) comparada amb la d'ara.

Les anàlisis de pragmàtica periodística —i, més concretament, els estudis de periodística de la recepció— no poden menystenir el marc on surt cada article, és a dir, el diari considerat com a unitat global, complexa i superior.

Actualment, els grans diaris publiquen una munió d'articles, a més d'altres peces signades que corresponen a d'altres gèneres narratius, descriptius o argumentatius (informacions, reportatges, cròniques, anàlisis, informes, columnes, comentaris, crítiques, etc.). Els grans diaris del segle xix, en canvi, tenien poques pàgines, i publicaven, per tant, pocs articles.

En el número corresponent al *Diario de Barcelona* del 8 d'abril de 1883, per exemple, només sortia un article signat per Mañé i Flaquer. Aquella peça ressaltava extraordinàriament dins del conjunt del diari. Això, en aquell temps, succeïa gairebé cada dia. És lògic, doncs, que la potencialitat de recepció de l'articulística de Mañé fos de més abast i tingués més capacitat latent d'impacte que la dels columnistes d'ara, sobretot si afegim a aquesta escassetat d'articles el factor determinant de les habituds lectores que crea la periodicitat freqüent i regular de l'aparició de la firma d'un mateix periodista cada dia o determinats dies de la setmana.

Un altre factor determinant de la recepció, vinculat a la contextualització hemerogràfica, ultra el del nombre de pàgines —que ja he descrit—, és el del seu emplaçament. Els articles setmanals d'Agustí Calvet *Gaziel* i de Miquel dels Sants Oliver, publicats a la primera pàgina de *La Vanguardia* durant els anys en què ells foren successivament directores d'aquell diari, no haurien assolit la mateixa amplada de recepció si s'haguessin canviat cada setmana d'emplaçament.

El grau de periodicitat

El context hemerogràfic, doncs, determina, en la meua hipòtesi, l'eficàcia receptiva d'un text, però, tal com he dit suara, també és molt decisiu el grau de periodicitat de la secció o de la columna i de la signatura.

Carles Soldevila (1892-1967), sense anar més lluny, va mantenir en els anys d'en-treguerres una de les seccions diàries més populars a la Catalunya de tots els temps. Els «Fulls de Dietari» soldevilans, escrits en un to amable, lleument irònic, elegant, a la manera de la crònica mundana francesa, esdevingueren els articles més llegits a la Catalunya dels anys vint i dels anys trenta. La recepció de l'articulística de Soldevila ha estat, doncs, entre els lectors burgesos i de professions liberals, la més àmplia i duradora de tota la història periodística catalana.

«Fulls de Dietari» és la rúbrica que un autor ha publicat durant més anys, cada dia, a la premsa aquí editada. És la secció que més durada ha tingut, fins ara, en els nostres diaris. Carles Soldevila la va publicar durant setze anys. El «Glosari» d'Eugeni d'Ors (1881-1954) va mantenir-se uns quinze anys. La columna de Josep Maria Espinàs (1927) fa més de catorze anys que surt a l'*Avui*.

Soldevila ha estat fins ara, com he dit abans, el més prolífic i perseverant dels articulistes catalans. Hom calcula que va escriure més de set mil articles. Durant gairebé disset anys la seva columna no va faltar gairebé cap dia a les planes de *La Publicidad*, primer, i de *La Publicitat* ja catalanitzada, després.

Josep Maria de Sagarra (1894-1961) va mantenir durant aquells mateixos anys una columna on utilitzava registres revulsius, llampancs, amens i innovadors, però no va superar, com a periodista, la popularitat de Soldevila, pel fet que la seva secció era setmanal i no diària.

En els casos de periodicitat setmanal, però, un factor positiu de recepció és el seu caràcter estable, si més no, respecte al dia de la setmana. En la recepció positiva de *Gaziel* i de Miquel dels Sants Oliver, hi va influir també —ultra el factor de l'emplaçament— la regularitat de la publicació en determinat dia de la setmana (el primer posava el seu article cada divendres, i el segon cada dissabte).

Com més alt és el grau de freqüència en la periodicitat d'una rúbrica, o d'un autor, més intensa esdevé la seva recepció positiva. Entre d'altres factors que expliquen el fenomen, hi ha aquell que Wilke anomena «l'efecte acumulatiu». L'efecte acumulatiu és una conseqüència de la periodicitat. L'abreujament de la periodicitat d'aparició d'un mitjà, d'una secció o d'una firma augmenta la seva influència receptiva acumulativa, és a dir, el poder d'aconseguir en un temps determinat, per repetició, un «cúmulo d'elements actius» (Wilke 1984). Els efectes receptius del periodisme no s'han d'entendre, doncs, com el resultat de processos de comunicació esparsos, sinó de tot un conjunt que es repeteix i s'acumula.

L'abast de la longevitat

Lligat amb el grau de periodicitat apareix també l'espectre de la longevitat de l'aparició d'un mitjà, o d'una secció, o d'un autor, a les pàgines del diari.

Desenvoluparé aquesta hipòtesi a propòsit dels casos esmentats d'Eugeni d'Ors,

Carles Soldevila i Josep Maria Espinàs, molt significatius pel que fa a fenòmens de recepció dins la periodística catalana.

Des de la nova perspectiva dels estudis en periodística de la recepció, aplicats a l'articulisme, el grau i la intensitat de la periodicitat, i la longevitat d'una rúbrica, són, com he dit abans, factors cabdals per a l'avaluació de l'eficàcia periodística. La capacitat d'influx d'un periodista sobre el cos de lectors creix en proporció directa a dos elements:

- 1) la freqüència i la regularitat de l'aparició dels seus textos.
- 2) la durada que tingui, al llarg dels temps, aquell espectre que és configurat per l'anterior element.

És a dir, l'autor d'articles que apareixen regularment, en el mateix diari i amb una freqüència quotidiana, té una recepció més positiva que no pas aquell que, encara que publica de manera sovintejada, no surt cada dia, o no surt regularment. La quotidianitat fa augmentar la popularitat del periodista i, nogensmenys, la seva capacitat d'influir en l'opinió pública, i la de guanyar-se un públic fidel.

D'altra banda, la longevitat d'aquesta quotidianitat regular (la duració de la presència de cada dia en el diari al llarg de mesos i anys) reforça els efectes positius de la periodicitat regular quotidiana ja que aconsegueix els efectes acumulatius descrits per Wilke (WILKE 1984).

Finalment, la columna diària ofereix a l'articulista d'altres avantatges relacionats amb la recepció: facilita una major tolerància dels lectors davant d'un article no reeixit, i també facilita la possibilitat immediata (l'endemà), per part de l'autor, d'esmenar la recepció espatllada, de suplir la mancança, o d'apaivagar les reaccions desvetllades dins un horitzó d'expectatives frustrades.

Des dels actes de transformació

Els símptomes de les cartes dels lectors

Una manifestació clàssica d'acció transformadora que pot actuar dins del sistema periodístic imprès són les cartes que els lectors envien als diaris perquè siguin publicades a la secció que aquests mitjans solen dedicar a aquesta mena de gènere periodístic obert a tothom.

El catedràtic Llorenç Gomis, autor de diversos assaigs sobre aquest fragment tan característic dels continguts del diari, va exposar, a les darreres Jornades de Periodística de Barcelona (GOMIS 1990), que «la secció de cartes al director ens permet d'apreciar en quina mesura un diari i els seus lectors formen una comunitat dialogant, com els missatges del diari són rebuts pels lectors i com els missatges del lector són rebuts pels diaris». Segons Gomis, «potser la millor manera de conèixer la línia d'un diari, més que les declaracions oficials, és l'anàlisi de les cartes dels lectors, que val com a psicoanàlisi del diari».

Recerques recents en aquest camp de la periodística (HYNDS 1976, 1989) palesen que una majoria de directors de diari creuen que la secció de cartes dels lectors és la més llegida de tot el periòdic. Malgrat això, però, i tal com han constatat recentment

diversos comentaristes (MARIAS 1988, GOMIS 1990), la immensa majoria dels lectors no escriuen cartes; és una minoria la que es decideix a fer-ho.

Escatir amb precisió les raons per les quals només uns quants lectors gosen adreçar-se al director del seu diari preferit, mentre la gran majoria renuncia a aquest dret a participar en aquest simulacre de microsystema d'autèntica comunicació social, ens aportaria, ben segur, dades significatives sobre els ressorts de la recepció periodística.

Una primera hipòtesi meua de treball pel que fa a un aspecte concret d'aquesta qüestió és que aquelles cartes que fan referència a un periodista del mateix diari, tant per felicitar-lo com per blasmar-lo, revelen, si més no, que ha existit una recepció molt positiva. Cal tenir present que una norma de gairebé tots els diaris del món és publicar les cartes que parlen de llurs periodistes, fins i tot en el cas que el lector dediqui el seu text a rectificar o a refutar el professional objecte de la missiva.

Tenim, doncs, dins d'aquesta hipòtesi de treball, dues premisses. La primera és que la immensa majoria de lectors no escriuen mai cartes. La segona és que els diaris solen publicar totes les cartes de lectors que fan referència a textos dels seus periodistes. Si tot això és veritat, la presència d'una única carta, o de diverses cartes que tracten d'un treball publicat, constitueix, doncs, una dada que podria utilitzar-se com un índex de recepció positiva. En aquest cas, les cartes dels lectors són una mena de punta d'iceberg, un índex, una petja, el símptoma d'un fenomen d'abast molt més ampli.

D'acord amb aquest supòsit, el càlcul de probabilitats, combinat amb l'estadística, ens podria donar dades precises sobre la recepció de determinats autors i de determinats articles. Si sabem quants lectors té un diari (per OJD i EGM), i si sabem quantes cartes de lectors es reben de mitjana cada dia en aquest diari determinat, podem deduir estadísticament i probabilísticament quina ha estat la recepció —positiva o negativa— de determinats continguts del diari i si, en cas que sigui positiva, la recepció enregistrada ha decebut o ha satisfet l'horitzó d'expectatives dels lectors. Una única carta a favor del treball d'un col·laborador podria ser una dada importantíssima si disposéssim d'una fórmula que ens permetés valorar amb rigor la relació que hi ha entre diversos factors empírics fàcils d'escatir, com són el nombre de lectors d'un exemplar de diari, el nombre de lectors que van escriure cartes al diari després de llegir-lo i el nombre de cartes que parlen de determinat autor o de determinat article.

La recerca recepcional en aquesta línia sempre serà més imperfecta que no pas la basada en enquestes d'opinió, en sondeigs de recepció o en dinàmica de grups selectiva, però, en canvi, és un mètode que queda molt més a l'abast de determinats mitjans, i, si més no, és una fórmula complementària de les suares esmentades, evidentment més precises. De la mateixa manera que en moltes ciències experimentals la descoberta d'un índex mínim i modest, com és en aquest cas la carta que ha enviat un lector, pot obrir-nos, en periodística, pistes insospitades per emprendre anàlisis i recerques més àmplies i alhora més precises.

Des de la perspectiva del constructivisme radical de Schmidt, un índex tan mínim de recepció, com és ara en aquest cas les cartes que els lectors adrecen als directors de diaris, permet experimentar, de manera molt empírica, el comportament dels diversos elements dels circuits del sistema periodístic. La conducta dels recep-

tors modifica el text en l'acte de lectura i d'interpretació implícita que hi ha en tota lectura, però alhora pot generar interaccions reflexes, semblants a aquelles que es produeixen en el sistema nerviós.

No endebades, els fonaments teòrico-cognitius de la ciència empírica de la comunicació literària, que va començar a formular Siegfried J. Schmidt fa més de deu anys (SCHMIDT 1979) —fonaments que han configurat els nous mètodes del constructivisme radical—, han estat manllevats de la teoria biològico-psicològica del coneixement. Una teoria que ha estat desenvolupada, des de diferents punts de vista, pels biòlegs i neurofisiòlegs Humberto R. Maturana i Francisco J. Varela, pel cibernètic i bioquímic Foerster i pel psicòleg Ernst von Glasersfeld, i que constitueix una visió alternativa de les arrels biològiques de la intel·ligència, visió que Schmidt ha aplicat a l'univers literari i comunicatiu.

Maturana i Varela han definit els sistemes vius a partir de llur organització i de llur estructura. Segons ells, són sistemes «autopoietics», és a dir, autocreadors. El concepte de «autopoiesi» ens mena directament a considerar els sistemes vius com a sistemes autònoms que funcionen circularment i homeostàticament. Qualsevol dels canvis que s'operin dins del sistema generen ensembles canvis nous dins del sistema mateix. El sistema periodístic, com el literari, té aquests mateixos comportaments.

El sistema orgànic descrit per Maturana/Varela, i adaptat per Schmidt a la realitat comunicativa, opera com una xarxa tancada de canvis de relacions d'activitat entre els seus components. Tota interacció d'un organisme, tota conducta observada, pot ser considerada per nosaltres, quan fem d'observadors, com un acte cognitiu. Des d'aquest punt de vista, el fet de viure equival al fet de conèixer en l'àmbit del fet d'existir. Els sistemes vius, doncs, són sistemes cognitius, i la vida és, des d'aquesta perspectiva, un procés de cognició. Hom només viu quan hom coneix.

Les transformacions compensadores, generades per la interacció entre els diversos components del sistema, defineixen l'espai perceptiu i la mateixa percepció, no pas com a trets objectius de l'entorn sinó com a organització funcional del sistema.

El sistema funciona mitjançant solucions permanents i dinàmiques d'acoblament estructural. Els mitjans i els periodistes construeixen models de realitat a partir de les seves percepcions. Els receptors, però, interpreten aquestes construccions com si fossin la realitat que ens envolta. Quan la transformen mitjançant la seva modesta incorporació als circuits periodístics (com a autors de cartes que reaccionen respecte a un article o a una notícia) esdevenen elements significatius del sistema per dues raons principals: la primera, perquè són una manifestació mínima d'una recepció latent més àmplia, que roman silenciosa; la segona, perquè aconsegueixen funcions interactives —de canvi i transformació compensadora—, poden influir sobre el mitjà i sobre el periodista i són una mostra, en definitiva, de les propietats autopoietiques, autocreadores i autònomes del sistema periodístic.

Des dels fenòmens de recepció

L'allunyament entre treball periodístic i vida quotidiana

Els índexs de lectura de diaris arreu, però, sobretot a Catalunya i a Espanya, es

troben de fa anys en una etapa dilatada d'estancament que, en termes relatius, cal avaluar-la, sense embuts, com una constant davallada.

Són molts els diagnòstics parcials que sobre aquesta qüestió s'han emès tots, particularment pel que fa a la situació de la difusió de la premsa a les nostres ciutats i contrades. Recordem els més habituals i acceptats: a) les borses d'analfabetisme que es mantingueren fins a coincidir en el temps, gairebé, amb la irrupció de la televisió; b) la impossibilitat durant molts anys d'estudiar la llengua catalana, cosa que afecta tant els lectors com els redactors; c) la crisi de confiança en els diaris provocada pel llarg període de censura i de limitacions sobre els continguts de la premsa; d) la feblesa dels hàbits familiars en la compra del diari; e) la manca d'una autèntica premsa popular tant pel que fa als continguts com pel que fa al preu de venda de cada exemplar; f) l'excessiva politització, molt sovint partidista, dels diaris; g) la inclinació esgaiada, per no dir tendenciosa, de moltes informacions; h) la manca de rigor d'alguns redactors de notícies; i) l'estil de redacció, poc clar i gens entenedor, que palesa la formació deficient o la manca de tradició d'escola d'alguns periodistes.

Ultra aquests factors particulars i nacionals que d'alguna manera han incidit, de segur, en la crisi crònica de la nostra premsa, n'hi ha d'altres de més generals i universals que, tanmateix, no deixen de vincular-se amb aquests que detectem dins del nostre sistema.

La meua darrera hipòtesi de treball que presento en aquest article està orientada a enfocar una nova anàlisi d'aquest problema des de la perspectiva de la pragmàtica periodística i, més en concret, des d'aquella posició que ens permet observar els ressorts que operen en els fenòmens de recepció i de transformació del text periodístic.

Aquesta última hipòtesi recolza en el parer que aprecia l'existència del desenvolupament progressiu d'una síndrome d'allunyament creixent del treball dels periodistes respecte a les necessitats objectives i subjectives dels receptors i respecte, sobretot, a les qüestions que més afecten llur vida quotidiana.

Els factors que conformen aquest quadre patològic del sistema periodístic actual neixen d'insuficiències i vicis que són congènits a la gestació i al procés profund de conformació de l'univers cognoscitiu que basteix la xarxa complexa de ressorts d'acció i de reacció de l'experiència comunicativa.

Mitjançant les recerques paral·leles i coordinades que portem a terme, des del Seminari de Periodística, en el Departament de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona, i des de la Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation, a la Stockholms Universitet, hem pogut encabellar resultats d'experimentació equivalents en el camp de l'evolució de les periodístiques catalana i sueca, resultats que aporten noves premisses a aquesta hipòtesi de treball.

El professor Jan Ekecrantz va poder presentar recentment a Barcelona uns primers resultats de periodística comparada que poden servir de base, fins i tot, per assolir plantejaments hipotètics de projecció molt més àmplia que no pas aquells que es circumscriuen a les nostres respectives experiències nacionals; experiències que són molt semblants, d'altra banda, si les observem des de les dades demogràfiques i d'extensió de llurs llengües pròpies.

Ekecrantz afirma que «l'actual desconexió entre el treball periodístic i la vida quotidiana dels receptors» és el resultat de l'evolució d'un «procés de racionalitza-

ció del periodisme» que s'ha produït a Suècia i a Catalunya (en aquest darrer cas, de manera tardana) (EKECRANTZ 1990 b).

El «procés de racionalització» que ha descrit el professor suec enclou el conjunt de fenòmens que en els treballs de l'àrea de periodística (CASASÚS 1986, CHILLÓN 1990, GUILLAMET 1990), i en les recerques paral·leles de la nova escola catalana d'història del periodisme (TRESSERRAS 1989, MARIN 1990, GÓMEZ MOMPART 1990), anomenem «modernització» del periodisme català o «aparició del discurs periodístic de masses». La racionalització que ha descrit Ekecrantz no és altra cosa, segons el meu parer, que un ingredient, potser el principal, de la modernització.

Segons Ekecrantz, «una visió històrica del periodisme a Suècia des del 1897 fins ara ens permet constatar una evolució des d'un periodisme paraliterari, fet per intel·lectuals, cap a un periodisme racionalista, fet per tècnics, ordenador de la vida quotidiana».

Aquesta racionalització de la pràctica periodística ha demostrat, segons ell, que, en el temps, el poder real dels mitjans de comunicació es troba no tant en la direcció d'actituds a favor o en contra d'interessos a curt termini com en la naturalització de canvis i processos a mig/llarg termini. El doctor Ekecrantz posa un exemple d'aquest fenomen: la informació exhaustiva sobre la CEE ha fet aparèixer òbvia i indeturable la incorporació de Suècia al Mercat Comú. En aquest cas, ningú no es qüestiona si convé o no. És així i punt. Cal admetre, doncs, que l'existència continuada i important de tècnics en el món del periodisme ha fet triomfar la tesi que els fets són per creure'ls, no pas per fer-ne filosofia.

Un dels trets que caracteritzen més acusadament aquest procés històric d'evolució del periodisme és, al meu entendre, la creixent hegemonia de la categoria de notícies que Jan Ekecrantz anomena «esdeveniments periodístics».

Ekecrantz, professor que utilitza la meua taxonomia efemerològica d'esdeveniments periodístics (CASASÚS 1988, EKECRANTZ 1990 a), descriu el tipus que ell anomena «esdeveniment periodístic» (en contraposició a l'esdeveniment físic o concret i a l'esdeveniment abstracte) com aquell que conforma una realitat elaborada des dels mitjans a partir de fets que han ocorregut o que podrien ocórrer i que no tenen transcendència en ells mateixos sinó que els ve donada pel mateix discurs periodístic.

L'esdeveniment construït (l'esdeveniment «periodístic» d'Ekecrantz) és un producte típic de l'actual fase d'evolució de les comunicacions de massa. La guerra del Golf, desencadenada el mes de gener de 1991, ha estat la mostra més evident del grau d'evolució d'aquest fenomen de la informació contemporània. Aquest cas, pel seu abast i per la seva aparent complexitat, ens permet aïllar manifestacions d'aquesta mena d'esdeveniment, tant en fase embrionària com en fase avançada. I ens permet trobar-lo tant en estat pur com en solucions mixturades. Quan es covava el conflicte armat, entre l'agost i el desembre del 1990, emergiren esdeveniments periodístics o de realitat simulada. L'infografisme, recolzat en els avenços electrònics en matèria de fabricació d'espectres de realitat, era el suport principal de la producció d'aquesta mena d'esdeveniment.

La guerra del Golf ha estat l'epifania d'aquesta síndrome que hem descrit, però durant tot el segle xx hom ha pogut resseguir l'escalada que ha protagonitzat l'esde-

veniment periodístic (l'esdeveniment fabricat) dins el conjunt de continguts que vehiculen els mitjans de comunicació de masses.

La racionalització, ingredient de modernització que els tècnics (els periodistes) han aportat a l'ordenació de la vida quotidiana del segle xx i a la configuració de l'univers de la comunicació social, recolza en la creixença de l'esdeveniment produït, feta a costa dels esdeveniments concrets i dels esdeveniments abstractes, i concebuda com una síntesi que supera la confrontació inicial entre opinió i fets, entre periodisme paraliterari i periodisme informatiu.

No hem descobert, però, si hi ha una relació precisa de causa-efecte entre aquest procés d'evolució (que descrivim mitjançant hipòtesis en els seminaris de Bellaterra i d'Estocolm) i el fenomen de l'allunyament entre treball periodístic i vida quotidiana que ha constatat Ekecrantz.

És probable que aquesta síndrome de l'actual sistema periodístic suec i del català sigui el resultat de moltes altres causes, però no deixa de ser significatiu i paradoxal que aquesta crisi de receptivitat es produeixi, precisament, quan l'univers informatiu de les dues nacions apareix saturat de factors de redundància-regressivitat, els quals, teòricament, haurien d'afavorir una recepció més àmplia (CASASÚS 1972-1985).

Aquesta observació, d'acord amb Ekecrantz, ens obre una nova hipòtesi de treball: la saturació d'elements redundants i regressius basats en els esdeveniments «periodístics» o «fabricats» que predominen en aquesta etapa de creixement de la racionalització-modernització (de periodisme racionalista fet per «tècnics»), engrandeix l'allunyament entre el treball informatiu i la vida real quotidiana; és a dir, magnifica la separació entre el quadre temàtic de necessitats objectives —el qual alimenta les decisions de selecció i jerarquització que fan els mitjans— i el quadre de les necessitats subjectives i objectives dels receptors (NORDENSTRENG 1976).

Com a conclusió

Les set hipòtesis que he assajat en aquest escrit es conjuminen, evidentment, com si fossin els nusos d'una xarxa espessa, sistemàtica i complexa. Tots els fenòmens descrits no són pas altra cosa que la manifestació de les funcions de les diverses peces del sistema periodístic de producció, mediació, recepció i transformació (SCHMIDT 1979, CASASÚS 1989, BORRAT 1990), peces que cal encaixar mitjançant metodologies coordinades i complementàries de recerca. És molta la tasca que encara ens espera.

Bibliografia

- BARÓ, T. (1902); «El Periodismo», discurs llegit a la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el dia 23 de novembre de 1902. Impremta de la Casa Provincial de Caritat, Barcelona.
- BORRAT, H. (1990); «La Europa de los periódicos. Estrategias discernibles en el discurso polifónico acerca de los acontecimientos comunitarios», a *Periodística*, número 2, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona.
- CASASÚS, J.M. (1972-1985); *Ideología y análisis de medios de comunicación*. Editorial Dopesa, Barcelona (primera edició: 1972). Editorial Mitre, Barcelona (tercera edició augmentada: 1985).
- (1986); *Lliçons de periodisme en Josep Pla*. Edicions Destino, Barcelona.
- (1988); *Iniciación a la Periodística*. Editorial Teide, Barcelona.
- (1989); «Propuestas para la incorporación de la perspectiva de la Rezeptionsforschung a los estudios sociológicos aplicados a la Periodística», ponència presentada al III Congrés de Sociologia de la FA-SEE, Sant Sebastià, 29-30 de setembre.
- CHILLÓN, L.I.A. (1990); *El reportatge novel·lat. Tècniques novel·listiques de composició i estil en el reportatge escrit contemporani*, tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Catalunya).
- EKECRANTZ, J. i OLSSON, T. (1990 a); «Mellan makt och marknad. En studie av nyhetsjournalistiken», Maktutredningen, Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation, Estocolm.
- EKECRANTZ, J. (1990 b); «Historical and National cultures of journalism: The cases of Sweden and Catalonia», seminari a la Societat Catalana de Comunicació, 3-4-5 de desembre.
- GÓMEZ MOMPART, J.LI. (1990); *La gènesi de la premsa diària de masses: Barcelona, 1914-1923*, tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- GOMIS, LI. (1990); *Les cartes dels lectors com a barem de la receptivitat periodística*, ponència presentada a les III Jornades de Periodística, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona, novembre.
- GULLAMET, J. (1990); «L'aparició de la informació política a la Catalunya del segle xx», a *Periodística*, número 2, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona.
- HYNDS, E.C. (1976); «Editorial pages are taking stands, providing forms», a *Journalism Quarterly*, tardor, pàgs. 532 a 535.
- (1989); «Editors expect editorial pages to remain vital in the year 2000», a *Journalism Quarterly*, estiu, pàgs. 441 a 445.
- MARIAS, J. (1988); «Las cartas al director», a *ABC*, 25 de març.
- MARÍN, E. (1990); «L'esdeveniment periodístic a la premsa escrita barcelonina durant la Segona República», a *Periodística*, número 2, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona.
- NORDENSTRENG, K. (1976); «Les Nouvelles tendances de la théorie de la communication», a *Communication et Langues*, número 28, Centre d'Études et de Promotion de la Lecture, París (versió castellana a Miquel de Moragas: *Sociología de la comunicación de masas*, Editorial Gustavo Gili, Barcelona, 1979).
- PELZER, T. (1690); *Sobre els relats periodístics*, tesi doctoral llegida a la Universitat de Leipzig el dia 8 de març de 1690. Versió catalana comentada a *Periodística*, número 3, 1990, Societat Catalana de Comunicació, Barcelona.
- SCHMIDT, S.J. (1979); «Empirische Literaturwissenschaft as Perspective», a *The Future of Structural Poetics*, número especial de *Poetics*, 8.
- STIELER, K. von (1697); «Zeitungs Lust und Nutz... Entworfen von dem Spaten», Hamburg.
- TRESSERRAS, J.M.; *D'Aquí i D'Allà (1918-1936)*. Aparador de la modernitat i la massificació, tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra (Catalunya).
- WILKE, J. (1984); «Nachrichtenauswahl und Medienrealität in vier Jahrhunderten. Eine Modellstudie zur Verbindung von historischer und empirischer Publizistikwissenschaft», Walter de Gruyter, Berlin-Nova York.

Resum

L'autor planteja set hipòtesis de treball sobre la tempestivitat i la selecció de notícies, sobre les cartes dels lectors, sobre la periodicitat, la longevitat i la contextualització hemerogràfica, i sobre l'allunyament entre el treball periodístic i la vida quotidiana, hipòtesis vinculades a la perspectiva recepcional i a la seva evolució significativa al llarg de la història del periodisme. Els fenòmens de recepció han estat determinants en la configuració de cadascuna d'aquestes dimensions de la pràctica i la teoria periodístiques. Tots els fenòmens descrits no són pas altra cosa que la manifestació de les funcions de les diverses peces del sistema periodístic de producció, mediació, recepció i transformació, peces que cal encaixar mitjançant metodologies complementàries de recerca.

Paraules clau: periodística, recepció, història, esdeveniment.

Abstract

The author proposes seven theories of work about the opportunism and selection of news, the letters of the readers, regular recurrence, the longevity and contextualization in the history of the press, the great gap between the journalistic work and the everyday life, and some hypothesis related to the receiver's perspective and its significant evolution throughout the history of journalism. Reception phenomena have been decisive in shaping each one of these aspects of the journalistic practice and theory. All the described phenomena are just a manifestation of the functions of the different pieces of the journalistic system of production, mediation, reception and transformation. These pieces must be joined together by means of complementary methodologies of research.

Nota biogràfica

Josep Maria Casasús Gurí (Barcelona, 1944), periodista, doctor en Ciències de la Informació, Premi Extraordinari de Doctorat de la Universitat Autònoma de Barcelona, és catedràtic de Periodisme, cap del servei d'estudis de *La Vanguardia*, membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, director del Seminari de Periodística (UAB), president de la Sociedad Española de Periodística i director de les revistes acadèmiques *ANÁLISI* i *Periodística*. Ha estat president durant quatre anys de la Societat Catalana de Comunicació. Ha publicat deu obres sobre periodisme.
